

Ohlas Hromádkovy práce „Na prahu dialogu“

Ladislav Hejdánek

◆ referát, česky, vznik: 16. 3. 1965 ◆ poznámka: předneseno na pracovním semináři ÚV Kostnické jednoty v úterý 16. 3. 1965 (Praha 2, Ječná 19) [pozn. aut.]; viz též „Dialog křesťanů a marxistů“

◆ paper, Czech, origin: 16. 3. 1965

Ohlas Hromádkovy práce „Na prahu dialogu“ [1965]

Ohlas Hromádkovy práce „Na prahu dialogu“

16. III. 65

Předneseno na 7. pracovním semináři ÚV Kost. jednoty v úterý 16. 3. 1965 (Praha 2, Ječná 19).

Už ve své odpovědi na dopis bratra jednatele, faráře Pechara, který mne zval na dnešní seminář, jsem upozornil, že výsledky rozhlížení po ohlasech Hromádkovy práce v tisku budou chudé. Především v zahraničí knížka dosud nevyšla; v nedávné době vyšel německý překlad (ve vých. i západ. Německu) a snad ještě v tomto roce vyjde také překlad anglický. Ve 2. čísle loňského ročníku *Communio viatorum* byla publikována v anglickém jazyce asi polovina práce, totiž závěrečné tři oddíly. Nepodařilo se mi zjistit, zda vyšla nějaká recenze nebo vůbec zda někdo v zahraničí na tyto publikace reagoval (mluvil jsem jak s dr. Brožem, tak s br. Milanem Opočenským). A u nás není situace o mnoho lepší. Nepočítáme-li recenze v Kostnických jiskrách a v Křesťanské revui, které nelze považovat vlastně za ohlas Hromádkovy práce (jako ostatně za tento ohlas nemohou být počítány ani reakce v jiných protestantských časopisech ani v československé Náboženské revui), pak nám zbývá jediná publikovaná reakce, totiž Tominův článek „Počátky dialogu“, který vyšel v Literárních novinách (1964/40, 3. 10.) a kde je mnohařádkový citát z Hromádkovy studie. To by tedy bylo vše, pokud jde o ohlas Hromádkovy práce v tisku. Jak jsem ohlásil, výsledek je chudičký.

Když mluví Hromádka o dialogu, mluví jako protestant o rozhovoru s katolíky, jako západní křesťan o rozhovoru s východním pravoslavím, jako příslušník křesťanské církve o rozhovoru se židovskou synagogou, zejména však jako křesťan o rozhovoru s komunisty a marxistickými atheisty. V našich podmínkách vystupují do popředí především dva partneři dialogu, totiž katolictví a marxismus. Hromádkova knížka je významným krokem vpřed v nastávajícím rozhovoru protestantů s katolíky, ale je také rozvrhem a programem zahájení rozhovoru s marxisty.

Nemusím jistě zvlášť podtrhovat příčiny, které způsobují, že zahájení dialogu má na obou stranách své mimořádné těžkosti. Prošli jsme všichni obdobím, které učinilo každý takový rozhovor krajně nesnadným a v některých letech prakticky nemožným. V naší zemi byl ovšem rozhovor mezi katolíky a protestanty zatížen dlouhými věky, jejichž dědictví bude ještě dlouho tíživým břemenem a pro leckoho i deprimujícím pozadím každého příštího společného rozhovoru. Náboženské boje středověku přerostly v našich zemích v ničující války, kterých vposledu vítězná katolická strana využila nejtvrdějším způsobem. Každá protestantská myšlenka byla potlačena, nejpevnější zastánci evangelické víry byli společensky a nezřídka přímo fyzicky zničeni, národ pozbyl naprosté většiny své inteligence a po čase byl tlak vystupňován s takovou silou, že vynikající představitelé zuboženého národa, jichž si dodnes vysoce vážíme,

pochybovali o naší národní budoucnosti a o smyslu a naději všeho obroditelského působení. Na druhé straně není pochyby, že metody pokatoličtívání našich zemí byly do značné míry inspirovány reinterpetacemi a vyprovokovány tvrdostmi, jichž se dopouštěli husité vůči svým katolickým spoluobčanům. Masový odpad od římské církve po 1. světové válce byl pochopitelným, ale nezdravým zjevem prvních let svobodného Československa; v protestantských církvích nemohl neposílit protikatolické tendence, katolíkům zase nemohla uniknout nízká úroveň protikatolické argumentace a slabost skutečně duchovních, vnitřních motivů integračních proudů v našem protestantismu. Politická slepota většiny katolických duchovních i laických příslušníků katolické církve, zejména katolické inteligence, v třicátých letech, konservativnost až reakčnost řady výrazných katolických intelektuálů a přímo politiků (s výjimkou dosti slabého křídla Šrámkova) – to pochopitelně nemohlo přinést žádnou pomoc na cestě k sblížení a vzájemnému porozumění mezi protestanty a katolíky. Po druhé světové válce byla situace komplikována jednak těžkou situací slovenskou, v níž se katolická církev těžce kompromitovala úzkou spoluprací a spojenectvím s fašismem, jednak po několika málo letech tvrdým postupem se strany státu, namířeným proti jakémukoli katolickému pokusu o vlastní iniciativu a zaujetí vlastního stanoviska, což bylo zase vyprovokováno zejména neschopností naší katolické hierarchie, podívat se otevřeně vstříc novým cestám naší společnosti. Na cestu rozhovoru mezi katolíky a protestanty se tak navršila ještě další překážka, spočívající v tom, že postup úřadů vůči protestantským církvím zdaleka nebyl tak ostrý; to nutně přispělo jen k prohloubení nedůvěry se strany katolíků. A tak začátky nových kontaktů, jejichž první nitky bychom našli snad kolem roku 1953–1957 (a tu přiznávám, že nemám po ruce potřebné množství objektivních dat a že se opírám trochu subjektivisticky o údaje mně přístupné), byly nutně sporadické a do značné míry náhodné a hlavně vnějšími popudy a okolnostmi připravené. Ke kontaktům docházelo především v terénu, v často dosti nenormálních situacích (v „černých“ oddílech, kam byli soustředěni např. bývalí řeholníci spolu s našimi theology), kontaktů na vyšší úrovni téměř nebylo nebo byly minimální.

Neméně komplikované situace existovala ve vztahu mezi křesťany a marxisty, komunisty. Vzhledem k tradiční konservativnosti politického zaměření římského katolicismu je odpudivé napětí mezi každým revolučním programem a katolíky starého data a má mnohem vyhraněnější charakter než obdobné napětí se strany protestanské, kde ovšem toho konservatismu bylo a je také hodně. Aktivní politika katolíků z doby první republiky mohla tyto vztahy jen přiosřít; poválečná spolupráce komunistů s lidovou stranou brzo silně vážla. Zpřetrhány byly i blízké osobní vztahy, navázané v koncentračních táborech a nacistických věznicích, kde byli spolu internováni přední zástupci katolického světa i představitelé komunističtí. Před únorem ani po únoru 1948 se bohužel nenašel mezi naší římskokatolickou hierarchií nikdo, kdo by podobně jako u nás Hromádka udržel kontakt se socialistickou, komunisty vedenou vládou a s předními marxisty na půdě věcného rozhovoru a beze všeho laciného

oportunismu. Hromádka však působil povětšinou jen svou vlastní vahou a to bylo v řadě případů málo; nemohl se opřít ani o svou církev, ani o ostatní protestantské církve, a i kdyby byl býval mohl, nemohlo se to rovnat váze církve katolické. Chceme-li rozumět Hromádkově programu a celé jeho aktivitě v posledních letech ve vztahu k socialistické společnosti, k vládě a ke komunistické straně, musíme tuto skutečnost mít stále na paměti. Přesto učinil Hromádka mnoho a jistě je to právě on, který má legitimaci k tomu, aby v nastávajícím dialogu učinil první krok. Je správné, že tento krok vskutku učinil. A je charakteristické, že první kontakty, bez nichž by onen dialog dnes a zítra nebyl možný, se jak ve vztahu ke katolíkům, tak ve vztahu ke komunistům a marxistům, docela organicky připínají k osobě a dílu J. L. Hromádky.

První kontakty ještě v meziválečné době se připínaly k Hromádkově porozumivé knížce o katolicismu a k jeho varovným připomínkám, v nichž ukazoval na vnitřní slabost a duchovní nezakotvenost masového proudu „od Říma“. Ale také k prvním kontaktům v první polovině padesátých let, kdy šlo o situaci po vnější stránce mnohem obtížnější, byli to právě Hromádkovi žáci, mladí evangeličtí theologové, kteří se dostávali v pracovních čtách pomocných oddílů ve vojenské službě beze zbraně do rozhovorů a blízkých osobních kontaktů, ba mnohdy do skutečného přátelství s katolickými řeholníky a duchovními. Tyto kontakty nebyly zpřetrhány ani poté, když po mnohaleté vojenské službě byli tito lidé spolu s ostatními propuštěni do civilu. Přátelství uzavřená z těchto let vedou některými nitkami také až do dnešních kontaktů a spolupráce např. v jirchářském ekumenickém semináři. Jiní účastníci tohoto semináře se v prvních rozmluvách setkávali na besedách s J. L. Hromádkou (1956 a dále). A sám chod jirchářského semináře by byl nemyslitelný bez patronace Komenského fakulty a osobně jejího děkana prof. Hromádky.

Nejinak tomu je i s kontakty s jinou stranou, s marxisty. Rozhovor mezi marxisty a křesťany byl veden ještě několik let po únoru 1948 (např. na filosofické fakultě). Mladí marxisté, tehdy ještě bez nejmenší tuchy o těžkých deformacích marxismu za Stalina, sice ostře polemisovali s několika křesťany, kteří zůstali otevření a ve své otevřenosti se pokoušeli veřejně formulovat a hájit své stanovisko, ale museli tyto konkrétní mladé křesťany brát vážně. Na takové rozhovory pak bylo možno navázat po odhaleních XX. sjezdu, která pro mnohé upřímné mladé marxisty znamenala skutečný životní otřes. A opět šlo především o lidi, kteří se takovým nebo onakým způsobem dostali do kontaktu s Hromádkou. Výrazným jejich představitelem je např. doc. Machovec, který sám vede na filosofické fakultě seminář, jehož se účastní mj. jak katolíci, tak protestanti.

Na jedné poradě mladých farářů, vikářů a laiků čbr. ev. církve, kteří si říkají „nová orientace“ a kteří programově navazují na Hromádku, vznikla myšlenka na organizování dvou až třídní konference, tematicky soustředěné kolem otázek Hromádkovy knížky „Na prahu dialogu“, na niž by byli pozváni naši marxističtí myslitelé a na níž by proslovili i své vlastní referáty. Návrh byl přednesen profesorské mu sboru

Komenského fakulty a předběžně byla alespoň s některými marxisty konsultována možnost jejich účasti. Musím říci, že zájem ze strany marxistů byl značný; velmi pravděpodobně by se řada našich marxistických filosofů takové konference zúčastnila. Samozřejmě by taková iniciativa musela dojít souhlasu nadřízených úřadů; podmínky však jsou jinak zcela připravené. V rozhovoru se ukázalo, že řada marxistů se s Hromádkovou knížkou podrobně seznámila a že tuto aktivitu bedlivě sledují i tam, kde se jí ujali Hromádkovi žáci.

Minulý čtvrtek (11. 3.) byla uspořádána jakási extense středečního semináře, která měla rovněž ekumenický charakter a která byla věnována celé Hromádkově knížce „Pole je tento svět“. Šlo o jakousi panelovou diskusi, na níž byly předneseny dva referáty s tematikou ekumenickou, zejména pokud jde o vztah protestantů a katolíků (oba referáty byly předneseny katolickými přednášejícími), a dva referáty o vztahu křesťanů k ateistům a o vztahu křesťanů a marxistů (Oba druhí referující byli protestanté). Uvedená čtvrteční diskuse právě tak jako náš dnešní pracovní seminář mohou být považovány za jakousi přípravu k oné zmíněné konferenci.

Zbývá ještě se zmínit o postoji státních a úředních představitelů ke všem uvedeným i zamýšleným akcím. Jak všichni víte, Hromádkova knížka nevyšla bez nesnází. Přesto její vydání našlo významnou podporu u některých představitelů našeho státu. Není jiného vysvětlení, než že i na marxistické, komunistické straně je celá záležitost stále ještě věcí vnitřní diskuse, která svým způsobem není bez obdoby s vnitřní diskusí v našich církvích. Dialog není snadná záležitost a na obou stranách se jistě najde mnoho zastánců názoru, že dialog znamená kompromis a ústup nebo zase přizpůsobování a oportunismus. Teprve příští měsíce ukáží, zda je chvíle již zralá pro otevřený, veřejný rozhovor mezi křesťany a marxisty. Zatím např. nebylo možno na Tominovy články nejen reagovat, ale ani je stručně zaznamenat v církevním tisku. Redakční rada Literárních novin, původně otevřená Tominovým článkům, brzo naznačila, že nelze mnoho místa poskytnout náboženským otázkám a otázkám ateismu v rozhovoru s křesťanstvím. Nedošlo k otištění čtenářských dopisů, kterých nebylo málo. Naproti tomu orgán ÚV KSČ otiskl již několik recenzí nebo poznámek, které nasvědčují novým možnostem. Slovenský časopis pro filosofii, „Otázky marxistické filozofie“, otiskl v posledním loňském čísle Nového studii o české nemarxistické filosofii, kde je nově hodnocena celá masarykovská linie, Rádl, Hromádka, ale také Žilka, Linhart i Jaroslav Šimsa a další. Situace se zdá být hodně blízká zahájení skutečného rozhovoru. Na čem ještě záleží?

Má-li mít rozhovor s křesťany pro marxisty nějaký smysl, pak v něm nesmí jít o intelektuální souboj ani o pouhé vzájemné poznávání. Musí být jasno, že křesťané jsou na vyšší situaci a že mají, s čím novým k rozhovoru přispět, a ovšem nejen k rozhovoru. Proto je třeba, aby se křesťané hojněji uplatňovali na nejrůznějších místech a aby své křesťanství ukázali jako platné a závazné pro svůj celý život a pro své denní úkoly v

zaměstnání, na veřejnosti, prostě všude. Komunisté musí vidět, že křesťané znamenají právě jako křesťané skutečný přínos pro novou společnost; jen tak si nás jako svých případných partnerů v dialogu mohou také vážit. A jenom tehdy, když si nás mohou vážit, mohou s námi vstoupit do skutečného dialogu. To platí pochopitelně i naopak. Také my musíme být schopni si vážit nejlepších marxistů a brát jejich přesvědčení vážně, nemáme-li být sami překážkou společného dialogu. Tomu nás Hromádka stále učí. A v tom je perspektiva příštích dnů a měsíců i let.

Musíme také dobře pamatovat, že nejvhodnějším partnerem k rozhovoru nemusí být vždycky člověk, který vnějšně posuzováno má k dialogu nejbliž. Já sám mám na příklad vážné pochybnosti a přímo výhrady k tomu, že pracovníci Komenského fakulty se orientovali téměř výhradně na dialog s Machovcem. Ne snad proto, že by tento dialog nebyl nadějný, ale především proto, že Machovec nepředstavuje vlastně žádnou skupinu mladých marxistů, že je příliš izolován a že jeho kontakt s křesťany je poznamenán všemi problémy, které z toho vyplývají. Je třeba si najít cestu k jiným marxistickým myslitelům, kteří znamenají skutečný proud v marxistickém myšlení a kteří mají vnitřní předpoklady k dialogu. K takovým marxistům podle mého soudu patří skupina kolem Karla Kosíka, který má – zdá se mi – ještě mnohem víc vnitřních předpokladů k dialogu než sám Machovec.

Hromádka nás učí také pamatovat na některé věci, které s každým příštím dialogem nezbytně úzce souvisí. Především si nesmíme myslit, že hlavní fronta rozhovoru bude totožná s frontou náboženství-atheismus. Taková polemika by neměla perspektivu. Společným tématem rozhovoru může být naopak otázka člověka, která je v marxismu právě dnes velice živá. Aby se mohla tato otázka stát hlavním tématem rozhovoru, je třeba spolupřipravit ze své strany podmínky i tím, že se naučíme mluvit bez staré zatíženosti vším lidským náboženstvím a náboženskou mluvou. K předpokladům dialogu patří také, jak už jsem naznačil, tvořivá a porozumivá účast křesťanů při plnění namáhavých a těžkých úkolů veřejných, politických, ano i kulturně výchovných (91–2). To znamená, že na sebe musíme brát mnoho úkolů, které jsme chybně až dosud nepovažovali za specificky křesťanské, a že je musíme co nejlépe a nejinitiativněji plnit. A konečně, v úsilí o novou společnost a nového člověka (94), které budeme vyvíjet na všech místech, na něž budeme postaveni, máme jako křesťané možnost se beze strachu podívat i na odkaz společnosti, která po našem názoru již dohrála svou úlohu a splnila svou funkci, s opravdovou touhou zachránit z ní, co zůstává živým a co má být přeneseno i do nové společnosti (92–3).

Nemusím snad podotýkat, že v tomto pohledu mají zvláště naléhavé úkoly laici. Rozhovor mezi katolíky a protestanty právě tak jako mezi křesťany a marxisty nemůže být z naší strany theologickou, farářskou záležitostí. Hlavní břemeno leží dnes na laicích.

Jak vidíte, pojal jsem „ohlas“, o němž jsem měl mluvit, také perspektivně a pokusil jsem se naznačit i směr, v němž bude Hromádkova knížka a celá jeho koncepce i dosavadní působení ovlivňovat onen nastávající dialog. Odpuště, že jsem se tématu, které jste mi uložili, držel jen volně.